

XXII

Милутина Бојић

БЕЛЕШКА О МИЛУТИНИ БОЈИЋУ

~~Ако се сега~~ За Милутина Бојића важи реч ~~на~~ наше народне тужбалице: Јуче у дом, данас у гроб. Живео је свега двадесет пет ~~и~~ година, од 1892 до 1917, када је, за време светског рата, умро у једној солунској болници од туберкулозе и остао да лежи у туђој земљи.

Као сваки човек особита дара, и Бојић је имао лични живот, и живот који је део мисије његова народа. Лични живот Бојићев, због кратког века и многих ратова, само је један одломак. Ратови су пререзали и школовање, и личну поезију, па и ~~сам живот~~. Није Бојић дочекао ни пробој на солунском фронту, ни повратак избеглица, о којем је унапред певао; није видео своје сценске песме на сцени; није се вратио у свој ослобођени Београд ни мртав; није сазнао шта је роду своме оставио кад је написао ремек-песму своју *Плава гробница*.

Ако погледамо онај други Бојићев живот, имамо пример једне лепе снаге усредсређења и зрења, и као резултат, низ неколиких савршених песама. Те песме стоје данас као иконе у лаври, и значе историју народну и благо народно. Брзо се код нас зре и брзо мре. Ако не с пушком у руци, а оно с руком на пушци је створена сва духовна тековина наша. У седам година рада, од којих близу пет ратних година, прешао је Бојић ратним и смртним маршем пут од обичне, плетске поезије, до највише, до молитвених ода народу своме благословеном и несрећном, народу који »смрћу живи«, чија је историја, зато, као зидање једне вечито недограђене цркве, где се свака генерација пење да свој крст дигне и углави нада све раније крстове.

Прве песме Бојићеве, под именом *Младост*, какве су? Није ни једна постала песма за певање, а све се слабо наводе и памте. Живи у тим песмама нешто сирово; дат је кроз њих претерано објективан израз једне наводно претерано чулне природе, и једне понекад скоро поамно самосвесне личности. То није литерарни реализам само; то су фотографије свести и подсвести. Чедност се изазива, стид исмева. На пример:

Ми смо деца среће и живота зрела,
Наша чудна љубав, до нискости нага.

Љубави и срећо, к'о кобац вас кљујем.

Као какав дивљак азијских племена,
Што бесни од бола, а несрећан није,
Шипајући тела обнажених жена...

Жену је Бојић у тим песмама рашчовечио; али ни сам са собом није много боље поступао.

Како треба то разумети? Прво, у оно време је у нашој критици била наређена парола: здравље. Друго, Бојић је у то време био млад, и темпераментан, и сав од срца; а срце, забележио је Бодлер, »бежи од истине«, то јест, воли романтику и снагу, па бира големе речи. Треће, јавио се у Бојићу један сасвим нарочити дар описне речитости. Куљала је просто из њега фигура, и вукла га да све степенује. Али је тај дар долазио и од изузетно снажног осећања језика. Бојић почиње да се занима језиком као таквим, и тражи да чита оно што је у нас језички понајјаче. Упада у очи да је више од народних песама читао превод Старог и Новог завета, дакле текстове са пуно чулности, клетви и псовки на једној страни, и пуно мистериума љубави на другој. То архаично штиво, ориентално страствено, са стилем који потсећа на густ мозаик од блиставих каменчића, изазвало је код Бојића, у смислу језичком, једну опасну мешавину природног и виртуозног, мешавину масивне снаге и масивне декорације. Бојић је постао, како неки кажу, »краљ речи«; а ми већимо: роб речи. Долазиле су строфе у којима је он додуше спроводио тачно поклапање израза и замисли, али које су за читаоца постајале неразумљиве и отужне. На пример:

Како брзо небо бива идол блудан,
И светиња Светих под ноге се меће!
И пољубац сваки ког сам свесно жудан,
Кап је златног блата на зрцу среће.

Ето тако је дошло до тога да од Бојићевих песама, песме *Младости* нису оне које се памте и наводе; и да се због једног општег утиска занемарују и неке ванредно лепе ране песме које то нису заслужиле. Бојићева песма *Вране*, иако једна од првих песама, са својим предметом из природе, са простим изразом, са необичним, а потпуно ненаметнутим поентирањем — потсећа на познате песме те врсте Војислава Илића. Још једна песма из прве младости Бојићеве врло је карактеристична по томе што је

ту Бојић већ помало онај који ће бити у *Песмама бола и поноса*. Та је песма, иако из 1911, унесена у малочас именовани циклус из 1917-е. По њој видимо да је наш »дивљак азијских племена« већ 1911-е писао песму народне жалости и поноса, под насловом *Молишва*, а са евокацијом Мајке Југовића. Као сви наши патриотски песници, Његош, Јакшић, Кочић, Ђис, и Бојић иде тачно трагом косовске традиције и лепоте. Једна строфа оне песме гласи:

Сакривена од светине клечи,
Стид је да се са гомилом вајка,
Сама. хладна, без суза, без речи,
Бога моли Југовића мајка.

Та поносита и јака жена, која, као и Кочићев прото: »што трпи свијету не казује«, та туга и то очајање »без суза, без речи«, то је први пут код Бојића његов позније стални и неизбежни мотив охолости, поноса, гордости. Та духовна црта ће кроз сву потоњу поезију Бојићеву бити у сваком ставу људи, у свакој ситуацији земље, присутна, истакнута, поуздана, животна. Како је ^с тим ~~Врх~~ већ далеко отишао био и у психологији национализма нашег, и у филозофији отаџбинског осећања! Раније су наши патриотски песници храбрили се и китили се мржњом. Та реч им је била једнако под пером. Бојић, колико смо запазили, нема ту реч нигде, иако је низ ратова доживео. Нема ни рођену сестру речи мржња: реч освету. Његов народ не мрзи кад пати; његов народ је горд, поносит и охол у болу. Косовско предање: рат се води за величину, за велико дело као такво, не за посед и не из мржње. И после згажене Србије, и после Албаније, Бојић пева само понос и бол. Религиозно настројење једино могло је потпуно уклонити мржњу и осветољубље из песама које су врста епопеје из дана пораза. Бојић је, за своје и одвише младе године, ~~и тако осећао~~ осећао душевну прошлост свога народа, оно наследство косовско које је српску војску кроз све ратове вукло у »честитост«, вукло у религиозне задатке, поред историјских.

Године 1912 и 1913, када је Бојић тако рећи прстима могао опипати шта су тело и душа онда када се бомбама и ножевима опашу — те су године пале на двадесетогодишњег младића значајно, и као чињеница, и као визија из књига староставних. Бојићеве песме из тога доба обрађују сасвим нову грађу, и мало су мутне. У толико пре такве, што је Бојића, 1912, али пре почетка рата, већ обузео био неки немир. Ваљда по унутрашњем националном чувству, он се предаје сети и малодушности у национално политичком смислу. С тим у вези иде једно важно ње-

V Bojick

~~Врх~~
Видно

гово сазревање. Он почиње слутити да има историја коју стварају политичко економски односи, и има историја коју стварају духовни односи народâ, и да је ова последња можда повод првој. (Бугарски пренад ће бити тема да Бојић напише и песму, и одужу поему *Каин*). Велика су морала бити његова историјска проверавања у то доба. Он почиње осећати дух прошлости. Његова душа и види и слика фреске; те чудне историјске поворке наше ~~наше~~ ~~на~~ пуне јунака и бораца ~~у~~ у цркви стоје, и каде ~~се~~ и звона над њима брује. Одједном, у тој трептавој пређи Бојићеве маште, неки горостасни објекти: старе лавре, и око њих културни и политички и ратни живот. Владари и госпе, народ и војске; Славени и Византија; море; четири мора која је хтео да дохвати Душан Силни; шездесета богомоља коју зида краљ Милутин. Ту смо! У Бојићу је потрес векова. Устаје у њему род, земља; започиње сан и слутња епонеје: спрема се нова лирика, лирика епска, безлична, свето болна. У песми *Ход*, под ритмом као од легија или литија, има пророчанство:

X *Копи*
- *их*

Ми чекамо ужас, и из дана у дан
Верујемо гордо у сунца и боје.

У песми *Херосирајини* су ови редови:

Ни рушити ништа ми немамо више,
И храмове већ су порушили други.

Плачемо кад поноћ пред очи нам навре,
Стид нас да без венца мремо у осами,
И дижемо с муком горостасне лавре,
Да бисмо их свесно сагорели сами.

То су већ песме зрелог, свесног, понекад и побуњеног патриотизма. Те песме сведоче о пређеним историјским студијама, о оштром посматрању народа, о јаким проницању у све наше националне особине, животворне и јалове, достојанствене и таште. Бојић тражи народ као личност; тражи народно биће као идеју. Та идеја је нешто велико, и ма шта да се постигне, или изгуби, она је одмах опет нешто још веће:

Ми чекамо Сутра намрштена чела

Бојић се даље и даље замучава питањима о природи нашој и опредељењу нашем: започињемо често оно што не премаша можда нашу снагу, али премаша потребу; жртвују се људи «лично» у свима слојевима народа одједаред тако као да сваки појединац има однос према си-

лама околног света; вечито попуњујемо појмове: народ, право, слобода, отаџбина. Бојић сам улази у однос према силама околног света: његова некада лична гордост претвара се у охоли пркос национални; а у једној песми стоји тешко питање: *Куда?*

Песме тога доба зову се *Земља олује*. Бојић је најзад очима својим видео личне квалитете свога народа. Видео је, што ће у светском рату даље гледати, како се кроз грозоте и јаде народ све више чисти, избацује из себе кварно и кужно. У драмској поеми *Краљева јесен*, у којој је обрађено доба Краља Милутина, имају редови инспирисани животом народа за балканских ратова нашег доба;

Држава, тај колос моћни и кржави,
У плашту, црвеном од крвопролића,
Наше ситне жеље затире и дави.

Бојић песник све више заборавља себе; расту у њему дивљење и самилост за род. Огњевити некада телом Бојић пише песму *Вера*. Жене више не помиње. Ословљава у песми Бога, и ословљава, можда он први пут под тим именом, *незнаног јунака*:

Господе, да ли чујеш горде трубе?
— — — — —
Видиш ли чете што не знају стати?

А када говори палом војнику, он каже, ваљда такође он први пут, један прост и диван услов херојства и жртве нашег сељака:

Како си поштен, ти згажени крине,
— — — — —
Како си велик, ти незнани сине...

Треба нагласити да је *Краљева јесен* писана такође у првој младости Бојићевој, већ 1912-е. Али је у њој, преплетена са љубавним проблемом, већ снажно дохваћена и проблематика наше оновремене политике: наш урођени песимизам са извесном критиком народног духа, који често недовољно рационалан; народна машта јака али једностранна, која неће систем ни готову форму, која неће сразмеру између циљева и снага,

за трпезом пуном ми смо вечно гладни;

гордост, која ће, неку годину затим, са самоубилачком решеношћу оставити отаџбину и расути се по олујима и гудурама, дружити се с саветима, али решено ићи даље у супротном правцу од родне грудe, да опет једаред стане пред крајности крајне: *или „извор моћи“, или „постати робом“.*

или пак, чак

Иде Бојић у све већа историјска искуства и у филозофију отаџбине. Улази тим путем и у велико искуство о односу песника и његова народа. Наслућује да су народи оно што су њихови велики песници, и да песник стога мора бити много. У комаду своме *Урошева женидба* ставља которском бискупу у уста причу: да је видео неког ко се зове Петрарка; то јест, видео је великог италијанског песника оног доба. Бискуп говори:

Тшта.

Зна грчки, латински, законике давне,
У знању се нико с њим борити не сме,
Највештије води послове државне,
Свирач је, и кажу чак пише и песме.

Кад он збори, тајац влада на све стране.
Да, он је посланик земље једва знане,
Ја, посланик царски — и он више вреди.

Наш Бојић, ту, кроз своје унутрашње дозревање долази до нечег што вероватно није знао: до оног што је у сјајно доба Јелисавете краљице Енглеске важило као правило за песнике: да сваки од њих мора бити „љубавник, научник, војник, и светац“. Бојић осећа сву природу и сву тајну и све опредељење песника. Он најзад зна шта му је позив. Почиње знати на који начин песник улази у јединство народне маште и језика, у јединство народне савести. Осетио је, видео, да ~~сам~~ преко бојног поља, кроз поетску и мислилачку свест песника сазревају задатци и акције народа.

У не само

не и

И устаје, усправља се у младом човеку бард национални, певач и кујунџија највећих наших времена. У тешким годинама 1916 и 1917, Бојић је пун надахнућа, визија, творачке воље, знања и сазнања, и ради колико никоји писац онога доба. Песме његове из тог времена сачињавају познати циклус *Песама бола и њоноса*. Те поеме, изашле из потпуног јединства личности песникове са личношћу народа, тачно су оно што су у то време биле наше армије и дух целе наше нације: *бол и њонос*. ~~Оне су дакле~~ један марш ка херојском и величанственом, наравно и ка трагичном и жртвеном. Преко неколико као од тесаног камена сложених песама, пење се Бојић ка своме врхунцу, *Плавој гробници*. Мистички се преустројио дух некадашњег сластољупца. Има сад у Бојићу љубавнику и од војника и свеца. С потресним емоцијама једног узрелог човека гледа он: шта значе раскршћа у историји, и шта стоји једна лавра у историји. Сакупља снагу као борац пред победу или смрт, или пред обоје.

Оне су дакле

Мирноће ми дајте, да сву снагу стечем,
Да из срца даднем
Сав бол и сав понос, и кад их изречем,
К'о лист свео паднем.

Кроз атмосферу огња, ћутања, опела и звона, која је као зидом обухватила сва ратишта, кроз ту атмосферу долазе Ђојићу сећања о лутањима његова народа, о залагањима и откупљивањима заклетви и датих речи. Он зна најзад да је син и песник

Земље што вечно мре и васкрсава ;

и да је избеглица и изгнаник од рода вэчитих збеговаца
и луталица. И пева:

Ни чудног ни новог за нас нема више

Ми, као литија, лутамо с трубама
Од кута до кута, од града до града,
Час сами, час с децом, стадом и љубама,
Носећи стегове и власти и пада.

Чини нам се свугде већ смо једном били.

Са оваквим песмама почиње оно што је Бојић дао класично, историјско, истинито, светињско. Колико је таквих песама? Не много. Али се на ову реч не треба трзати. Савршених песама је увек мало, ~~Велики и највећи песници имају их свега по неколико. Геддерс, на пример, седам, Шелер, један, а Хајнрих Бадлер, можда свега четири савршене песме. И Бојић~~ ~~од прилике толико.~~ Те песме су жива, покретљива платна наше катастрофе, нашег умирања, и наше понос-снаге због које трагедије не могу да нам шкоде. Песма *Одлазак* је један угушено очајан псалм „поробљеном роду који корача мукло кроз кланце, сметове и воде“. Род тај говори песнику:

Јер вратићу се у истоме реду;

и вратио се, у смислу поноса и бола, доиста у истоме реду, премда у том истом реду многи нису дошли, па ни песник визије о истом реду." У песми *Кроз џусџињу* сравањује Бојић излаз нашег народа са ходом библијских Јевреја кроз пустињу; али, ми

Не тражисмо Бога да сиђе са Синаја —

Није могао ~~немогуће~~ да се уздржи огњевити Бојић. Па се онда трза
и исправља:

С Бојом)

И рекнеш ли ипак, да се мора стати,
Учињено биће, јер судија ти си;

и онда, врло карактеристично за Бојића, место израза мржње и жеђи за осветом, опет само став гордости, са свега једним појачаним изразом срџбе која сама на себе кидише;

Последњу кап крви бесно ћемо дати
Да се њом испишу грозни летописи

Каже затим Бојић, окренут Богу, и сада већ ван склада и испао из форме:

Но тада и твоје погрепшиће се име,

да тим вербалним налетом на Бога спречи ту своју песму да оде међу савршене. Ето како је тешко оставити за собом савршену поезију.

Али, Бојић у то доба можда више и није могао грешити: истерао је већ био на стазу једину, стазу истине, стазу своје смрти. Убрзо пише једну од најјезовитијих и најсавршенијих песама, *Сејачи*. Писана је та песма, у смислу спољашњег повода, кад су две југословенске дивизије кренуле на бојиште у Добруцу, дакле Русима, у ствари кренуле да буду сејачи још једног гробља. У тој песми влада оносветски жртвени тон. Људи као да мирним кроком ходаћи сами своје удове бацају у земљу. Наравно, и у то последње помирење свога народа, и своје, води Бојићева песма с поносом, и с охолошћу чак.

И још се редом наше кости сеју
По острвима и у воде стране,
У пустињама, где самуми веју
— — — — —
А ватре древне згашене и сиве
— — — — —
Мртваце тамо остављамо живе
— — — — —
С чежњивог југа, са судбином Јова
Ево нас к теби, наш ледени брате,
Охоли, мада без рода и крова,
Спремни смо гробља да сејемо нова.

(узвишава)

Свеједнако охолост. Као крст вуче Бојић гордост и охолост, даље и даље, док најзад ипак не буде стигао до врхунца свог чистиљаштва, кад ће он, као и народ његов избацити из себе последње кварно, и написати песму у којој ће устукнути све што је светски обрачун с људима и с Богом, све што је речитост песникове таштине. То је

→ самосвета, на и

песма *Плава гробница*. Видети дубину и дно мора као азурни простор за стан мртвих, достојно је аутентичног песника. Речено је у тој песми само оно што би у сва-чијој тузи могло бити разговор са оним светом. Песма та би могла ући у ма коју светску антологију. Није ни она без Бојићеве поносите самосвести; али самосвест је ту у замисли да се бол дигне до једне највише и најтише религиозне церемоније, до муклог опела над водом која је света зато што је гробље „поштене“ деце, како Бојић дивно рече за мртваг борца, поштене деце једне дивне отаџбине. Песма има десет крупнијих и четири мање строфе које се у размацама понављају, али вариране савршеним вариацијама. Ево две од четири мање строфе:

Стојте, галије царске! Спуштајте крме моћне,
Газите тихим ходом!
Опело гордо држим у доба језе ноћне
Над овом светом водом.

Стојте, галије царске! Буктиње нек утону,
Веслање умре хујно,
А кад опело свршим, клизите у ноћ црну
Побожно и печујно.

То гробље и та песма, авај, видели су опело. ^{још је дно} ~~никогда нико видео није. Како Бојић уопште није.~~ Над плавом гробницом, у недавној ноћи, прошао је царском галијом, ратним нашим бродом, тихим ходом и спуштене крме моћне, краљ ~~свој~~ жртава, мртав краљ њихов. Пренео је над плавом гробницом воштанице и утрнуте буктиње Онај, ко је мртвима у плавој гробници сада раван по ранама и смртним мукама. ^{Александар Краљ Југославије.}

Бојићева ванредна песма о свечаном и гордом опелу над морем, ^Тстварила се ~~у~~ ^у једна грозота и лепота из једне јединствене историје, из епопеје великог и тако често несрећног нашег народа.

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ

→ *наших из свеслоја рата,*

*Т још је -
дирог.*

опет